

تربیت مدنی در سه کشور

مروری بر تجربه مدارس فرانسه، ژاپن و سنگاپور

دکتر زهره عابدی کرجی بان

عضو هیئت علمی مراکز تربیت معلم

اشاره

یکی از موضوعات مهم در برنامه درسی ملی ایران تربیت اجتماعی و اخلاقی است اما هنوز آموزش تربیت مدنی در مدارس ما با چالش‌هایی، روبه‌روست. به نظر می‌رسد ارائه درس‌هایی از بعضی کشورها، که در آن‌ها آموزش تربیت مدنی بخش شناخته شده‌ای از برنامه درسی رسمی مدارس است، بتواند تا حدودی چالش‌های موجود در مدارس کشور را کاهش دهد.

کلیدواژه‌ها: تربیت مدنی، مطالعه تطبیقی، مدارس فرانسه، ژاپن و سنگاپور

مقدمه

آموزش تربیت مدنی در مدرسه، به منظور آماده‌سازی نوجوانان و جوانان برای پذیرش نقش‌ها و مسئولیت‌های خود به عنوان شهروند مسئول، ارائه می‌شود. در این راستا، آموزش و پرورش نقش اصلی را در فرایند آماده‌سازی شهروند از طریق، آموزش و یادگیری ایفا می‌کند. «گروه مشاوران آموزش و پرورش»، در زمینه آموزش تربیت مدنی و مردم‌سالاری در مدارس، مجموعه‌ای از اهداف و مقاصد تربیت مدنی و چگونگی موفقیت آن در برنامه درسی را از طریق ارتباط بین مدارس و جامعه به رشته تحریر درآورده‌اند (Crick, 1998). تعریف تربیت مدنی از منظر این گروه، ترکیبی از سه ماده درسی به شرح زیر است:

• مسئولیت اجتماعی و اخلاقی؛ • مشارکت اجتماعی؛ • سواد سیاسی.

تربیت مدنی در مدرسه، فراتر از برنامه درسی رسمی مدارس و شامل برنامه درسی پنهان، فعالیت‌های فوق برنامه دانش آموزان و همچنین تجربیات زندگی روزمره دانش آموزان است. برخی از کشورها تلاش کرده‌اند این فعالیت‌ها را درون برنامه درسی رسمی مدارس جای دهند. برای مثال، در برنامه درسی رسمی فرانسه، برای گروه سنی «۸-۱۴»، حوزه علوم انسانی ترکیبی از تاریخ، جغرافیا و تربیت مدنی است و در گروه سنی «۱۵-۱۶»، یکی از مواد درسی اجباری آن آموزش اجتماعی، حقوق و تربیت مدنی است. همچنین، در مدارس ژاپن از دوره ابتدایی تا متوسطه آموزش اخلاق هر هفته در یک کلاس درس برگزار می‌شود. این درس در ارتباط با سبک زندگی ژاپنی و فعالیت‌های روزانه است و به «فعالیت‌های ویژه» شهرت دارد و در چارچوب آن موارد زیر آموزش داده می‌شوند:

• پرهیزکاری؛ • دوست داشتن و ارتباط با دیگران؛ • حفظ محیط زیست و طبیعت، و تقویت حس زیبایی‌شناسی؛

• رعایت و احترام به حقوق و زندگی دیگران و جامعه، درست قضاوت کردن، لذت بردن از کار خود، ...
اگرچه در برنامه درسی ملی ایران تربیت مدنی از اهم موضوعات و بخش‌های به رسمیت شناخته شده در مدارس است، اما چالش‌هایی در دانش و پژوهش‌های پایه در این زمینه وجود دارد. بنابراین باید دید چه درس‌هایی را می‌توان از برخی کشورها آموخت که در بازنگری مواد درسی تربیت مدنی شریخ باشند.
مطالعه موردی حاضر مواد و عناوین درسی تربیت مدنی را در سه کشور مورد بررسی قرار داده است. در ادامه مواد درسی تربیت مدنی در کشورهای فرانسه، ژاپن، و سنگاپور و به طور خلاصه مورد مطالعه قرار گرفته‌اند:
• اهداف برنامه درسی، ساختار و سازمان‌دهی؛ • رویکرد تدریس و یادگیری؛ • تخصص و تربیت معلم؛ • استفاده از کتاب درسی و منابع دیگر؛ • ارزیابی.

در دوره متوسطه، آموزش تربیت مدنی با تاریخ و جغرافیا مرتبط است. دانش‌آموزان در این دوره تحصیلی برنامه سازمان‌یافته‌تری را تعقیب می‌کنند. شروع یادگیری با حقوق بشر و مسئولیت‌پذیری است. آن‌ها ارزش‌هایی را یاد می‌گیرند که تشکیل‌دهنده جامعه مردم‌سالار است؛ ارزش‌هایی از قبیل برابری، همبستگی، آزادی، امنیت و عدالت. در نهایت، آن‌ها شهروندی در فرانسه، اروپا و سراسر جهان را یاد می‌گیرند و اطلاعات کلی در مورد نهادهای سیاسی به‌دست می‌آورند.

شیوه تازه ارزشیابی آموزشی در مدارس فرانسه براساس بهبود زندگی با یکدیگر و شهروند خوب بودن در مدرسه شکل گرفته است. این اقدام بر نقش برنامه آموزش رسمی و غیررسمی در کمک به آموزش و موضوعات درسی تربیت مدنی تأکید دارد. همچنین، در هر مدرسه یک منشور وجود دارد که معلمان، دانش‌آموزان و والدین آن را امضا می‌کنند. در این منشور، حقوق و وظایف هر فرد تعریف شده است.

موضوعات درسی تربیت مدنی، حقوق، و آموزش اجتماعی در دوره متوسطه تدریس می‌شود. در این دوره، علاوه بر کلاس‌های درس تربیت مدنی، کلاس‌های درس آموزش شهروندی و بهداشت هر دو هفته یک بار در مدرسه برگزار می‌شوند. هدف این درس قادر ساختن دانش‌آموزان به بحث و گفت‌وگو درباره مسائل مورد علاقه‌شان است.

ژاپن

در مدارس ژاپن تربیت مدنی اجباری و جزو برنامه درسی رسمی است. تربیت مدنی در دوره ابتدایی با موضوعات درس تجربیات زندگی و مطالعات اجتماعی، و در دوره متوسطه با موضوعات درس مطالعات اجتماعی، تاریخ، جغرافیا و تربیت مدنی پوشش داده شده است. همچنین، تربیت مدنی از طریق آموزش اخلاق در برنامه درسی مدارس نیز اجرا می‌شود. هدف اصلی این

اهداف، ساختار و سازمان‌دهی برنامه درسی

فرانسه

مواد درسی تربیت مدنی در دوره‌های ابتدایی و متوسطه فرانسه اجباری است. هدف از آموزش این درس پاسخ به این سؤال است که: «فرانسه به چه عناوین و صفحاتی مشهور است؟» جواب سؤال هدف‌های این درس هستند: «ارزش‌های جمهوری خواهانه از قبیل برابری، مردم‌سالاری، حقوق و وظایف.» سرفصل‌های آن شامل اعلامیه جهانی حقوق بشر، رفتار مناسب در خانه و مدرسه، مسائل اخلاقی و معنوی، و رفتار و اقدام مسئولانه است. در دوره ابتدایی، دانش‌آموزان از طریق مواد درسی کشف و شناخت جامعه خود و جهان، رفتار و قوانین در داخل کلاس درس و مدرسه، و احترام به خود و دیگران، قوانین با هم زندگی کردن را یاد می‌گیرند. همچنین، یاد می‌گیرند به قوانین و ارزش‌های مدرسه احترام بگذارند و سنت‌ها و نهادهایی را که زیربنای مردم‌سالاری در فرانسه هستند، بفهمند. این امور شامل تلاش برای حق رأی همگانی و نقش مجلس ملی است. همچنین، کل موضوعات مواد درسی اجباری در مدارس فرانسه در جهت کمک به آموزش تربیت مدنی است.

و جزو برنامه درسی رسمی است. هدف آموزش رشد شخصیت دانش‌آموزان، ایجاد حس مسئولیت‌پذیری در آنان نسبت به خانواده، احترام به افراد در جامعه و کشور صرف‌نظر از رنگ و نژاد و مذهب است. همچنین این برنامه بر ارزش‌هایی از قبیل عشق‌ورزی، مراقبت و نگرانی، صداقت، عدالت و احترام به زندگی تأکید دارد. آموزش و پرورش مدنی شامل برنامه آموزشی رسمی و غیررسمی در مدرسه است. مضمون‌های مواد درسی رسمی در مدارس ابتدایی شامل شخصیت، پیوند با خانواده، احساس تعلق به مدرسه، غرور ملی و وفاداری است. مضمون‌های مواد درسی دوره متوسطه شامل روابط خانوادگی، روح جمعی در جامعه، ملت، میراث فرهنگی و طرح چالش‌هایی است شامل: وحدت و یکپارچگی ملی، شرکت در زندگی اجتماعی، کارهای داوطلبانه، نظام حکومتی، مسئولیت‌های شهروندان نسبت به قانون.

برنامه درسی رسمی آموزش و پرورش مدنی بر این ایده استوار است که مدرسه یک جامعه کوچک است. در این درس، دانش‌آموزان در یک برنامه مشارکت اجتماعی درگیر می‌شوند. همچنین، در فعالیت‌های فوق برنامه مثل رفتن به باشگاه‌ها، ارائه خدمات و فعالیت‌های تجربی مانند سفرهای یادگیری نیز شرکت می‌کنند. این سفرها دانش‌آموزان را با عوامل زیربنایی توسعه سنگاپور و چالش‌هایی که یک دولت کوچک با آن‌ها روبه‌روست، آشنا می‌سازد.

رویکرد تربیت مدنی در برنامه درسی رسمی

جدول ۱ سازمان‌دهی مواد درسی تربیت مدنی دوره ابتدایی (۵-۱۱ سال) را در کشورهای فرانسه، ژاپن، و سنگاپور نشان می‌دهد.

درس توسعه مهارت شهروندی در دانش‌آموزان، برقراری زندگی صلح‌آمیز در جامعه، تحقق مردم‌سالاری و احترام به ارزش‌هاست. اهداف آموزش و پرورش در تربیت مدنی، رشد تفکر دانش‌آموزان، تحقق زندگی سالم، ایجاد خلاقیت در افراد، پرورش روح آزادی، ایجاد اعتماد به نفس، آگاهی عمومی و زندگی موفق در جامعه جهانی است.

آموزش تجربیات زندگی در دوره ابتدایی شامل موضوعاتی از قبیل خانواده و دوستان، حیوانات، حمل و نقل و خدمات اجتماعی است. اما مطالعات اجتماعی تاریخ و جغرافیا را در برمی‌گیرد. در دوره متوسطه، مطالعات اجتماعی به تاریخ، جغرافیا و تربیت مدنی تقسیم شده است. برای دانش‌آموزان بزرگ‌تر، درس تربیت مدنی به مباحث و موضوعاتی درباره جامعه مدرن، سیاست، اقتصاد، و اخلاق تقسیم شده است. همچنین، فعالیت‌هایی در برنامه درسی رسمی دوره ابتدایی و متوسطه وجود دارد. این فعالیت‌ها با تأکید بر داوطلبانه بودن، شامل فعالیت‌های زیست محیطی در مدرسه و جامعه محلی، شوراهای دانش‌آموزی و رویدادهای کل مدرسه است. در حال حاضر اصلاحاتی در راه بهسازی برنامه‌های درسی مدارس وجود دارد که تأکید کمتری بر کسب دانش و توجه بیشتری به خلاقیت، تفکر و فردگرایی دارند. موضوعات مرتبط با آموزش شهروندی جزو برنامه درسی انعطافی است و کمتر بر کتاب درسی تأکید دارد. اغلب گفت‌وگوها و فعالیت‌هایی که در داخل و خارج از مدرسه انجام می‌گیرند، شامل مضمون‌هایی نظیر درک و تفاهم بین‌المللی، رفاه اجتماعی، محیط زیست و سیستم‌های اطلاع‌رسانی است.

در مدرسه‌های سنگاپور آموزش اخلاق و تربیت مدنی اجباری

کشور	اصطلاحات	رویکرد	ساعات هفتگی
فرانسه	تربیت مدنی به‌عنوان بخشی از کشف جهان	مشترک رسمی جداگانه و تلفیقی	۴ ساعت از ۲۶ ساعت در هفته
ژاپن	مطالعات اجتماعی، تجربیات زندگی، و آموزش اخلاق	مشترک رسمی تلفیقی	۱۷۵×۴۵ دقیقه در هر سال
سنگاپور	تربیت مدنی و آموزش اخلاق	مشترک رسمی جداگانه و تلفیقی	۳×۳۰ دقیقه ساعت در هفته

مباحث در مورد جامعه مدرن، اخلاق، سیاست و اقتصاد است. امروزه در بسیاری از کشورها مواد درسی تربیت مدنی در دوره دوم متوسطه با عنوان اقتصاد و تجارت، قانون، و علوم سیاسی توسعه یافته است.

رویکرد تدریس و یادگیری

رویکرد تدریس و یادگیری تربیت مدنی در کشورهای فرانسه، ژاپن، و سنگاپور مبتنی بر دانش، درک/فهم، فعالیت تجربی، تفکر انتقادی، رشد ارزش‌ها، گرایش‌ها، و مهارت‌های دانش‌آموزان است. همچنین، فرصت‌های یادگیری مواد درسی تربیت مدنی از طریق فعالیت‌های فوق‌برنامه در داخل و خارج از مدرسه برای دانش‌آموزان فراهم می‌شود. اما این کشورها در ارتباط با تربیت مدنی با چالش‌هایی روبه‌رو هستند. از سویی هنوز کل دانش‌آموزان آن را تجربه نمی‌کنند. از سوی دیگر، با وجود گسترش تربیت مدنی در مدارس، هنوز فرهنگ و تفکرات معلمان تغییر نکرده است. برای مثال، نظام آموزش سنتی ژاپن به سختی می‌تواند نگرش معلم را تغییر دهد.

الگوی اصلی سازمان‌دهی مواد درسی تربیت مدنی در بسیاری از کشورها تلفیقی است. پیشنهاد شده است الگوی تلفیقی در دوره ابتدایی بیشتر باشد؛ زیرا بر درک و فهم دانش‌آموزان از خود و احترام گذاشتن به خود و دیگران تأکید می‌شود. برای مثال، فرانسه تربیت مدنی را با علوم، فناوری، تاریخ و جغرافیا تحت عنوان «کشف جهان» تلفیق کرده است. در سنگاپور و ژاپن، آموزش اخلاق بخشی از مواد درسی زبان مادری دانش‌آموزان است. در جدول ۲ سازمان‌دهی مواد درسی تربیت مدنی دوره متوسطه (۱۱-۱۸ سالگی) نشان داده شده است.

در بسیاری از کشورها، درس تربیت مدنی دوره متوسطه تلفیقی است. به‌طور کلی، درس تربیت مدنی و علوم اجتماعی با تاریخ و جغرافیا مرتبط است. مثلاً در ژاپن مواد درسی مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه (گروه سنی ۱۵-۱۲) به سه موضوع تقسیم شده است: تاریخ، جغرافیا و تربیت مدنی و در دوره دوم متوسطه (گروه سنی ۱۸-۱۵)، مطالعات اجتماعی به دو موضوع تقسیم شده است: تربیت مدنی و جغرافیا و تاریخ. آموزش تربیت مدنی مجموعه‌ای از

کشور	اصطلاحات	رویکرد	ساعات هفتگی
فرانسه	تربیت مدنی مرتبط با تاریخ و جغرافیا	غیررسمی جداگانه و تلفیقی	۳-۴ ساعت از ۲۶ ساعت در هفته
ژاپن	مطالعات اجتماعی، تاریخ، جغرافیا، آموزش اخلاق و تربیت مدنی	غیررسمی تلفیقی و ویژه	پایه تحصیلی ۷-۸ ۱۷۵×۵۰ دقیقه در یک سال تحصیلی پایه تحصیلی ۹ ۱۴۰×۵۰ دقیقه در یک سال تحصیلی دوره دوم متوسطه ۱۴۰×۵۰ دقیقه در یک سال تحصیلی
سنگاپور	تربیت مدنی و آموزش اخلاق	مشترک رسمی تلفیقی و ویژه	۳۰×۲ دقیقه ساعت در هفته

تربیت معلم و استفاده از منابع

یکی از عوامل اصلی رشد دانش‌آموزان داشتن معلمان متخصص و ماهر در زمینه آموزش مواد درسی موردنظر است. به‌نظر می‌رسد این کشورها در زمینه معلم متخصص و ماهر، و پرداخت حقوق کافی به آنان با چالش‌هایی روبه‌رو هستند. در این صورت، آنان برای آموزش شهروندی ابتدا به معلمان متخصص و ماهر نیاز دارند.

از سویی هنوز کتاب درسی در آموزش شهروندی نقش محوری دارد. کتاب درسی از چالش‌های عمده آموزش شهروندی است؛ زیرا بیشتر بر دانش تأکید دارد، در حالی که دانش‌آموزان نیازمند تجربه و فعالیت هستند. از سوی دیگر، این کشورها شروع به توسعه آموزش شهروندی با استفاده از منابع دیگر، برای مثال، فناوری اطلاعات و ارتباطات کرده‌اند. مثلاً وزارت آموزش و پرورش ژاپن و سنگاپور مدارس را به شبکه‌های برخط متصل کرده‌اند تا از این طریق دانش‌آموزان به منابع موردنیاز برنامه‌ریزی درسی دست یابند و تربیت مدنی در مدارس بهبود یابد.

ارزیابی

ارزیابی تربیت مدنی در این کشورها براساس نظام ارزیابی ملی کشور و متناسب با انواع دیگر ارزیابی است. نحوه ارزیابی تربیت مدنی به‌صورت ارزیابی تکوینی و ارزیابی پایانی است. ارزیابی پایانی با توجه به هدف و چگونگی دستیابی به آن تدوین شده.

و به‌صورت امتحان نوشتاری است. همچنین، ارزیابی بیشتر بر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان، دانش و مهارت آنان تأکید دارد.

منابع

1. EURYDICE. Citizenship Education across Europ. (2002). Available at: <http://www.nfer.ac.uk>
2. Crick Report. Great Britain. Department for Education and employment. Advisory Group on Education for Citizenship and teaching of Democracy in schools. (1998). Education for Citizenship and teaching of Democracy in Advisory Group on Education for Citizenship schools: The Final Report of the Advisory Group on Citizenship. London: QCA.
3. Print, M. and Smith, A. (2000). Teaching Civic Education for a Civil, Democratic Society in the Asian Region. AsiaPasific Education Review 1(1), 101-109.
4. Ikeno, N. (2005). Citizenship Education In Japan After World War II. International Journal of Citizenship and Teacher Education 1 (2).

